

NOVÉ PUBLIKACE

Johannes Preiser-Kapeller: Der Lange Sommer und die Kleine Eiszeit. Klima, Pandemien und der Wandel der Alten Welt von 500 bis 1500 n. Chr. Expansion, Interaktion, Akkulturation, Band 38. Mandelbaum, Wien 2021. 447 str.

Vídeňský byzantolog Johannes Preiser-Kapeller ve svých publikacích dlouhodobě poukazuje na možnosti interdisciplinárního studia středověku. Přestože jsou jeho primárním odborným zájmem dějiny Byzantské říše, své badatelské výstupy zpravidla prezentuje v širších souvislostech, ať již geografických, chronologických, či metodologických. Zejména aktuální témata jako dějiny klimatu¹ a *global history*² jsou autorovi velmi blízké. Právě kombinace podnětů z těchto dvou živých diskurzů již vedla autora k vydání monografie o pozdní antice (*Preiser-Kapeller 2018*) a nejnověji k vydání dvou publikací, ve kterých se autor vypořádává s globální perspektivou vlivu klimatu a pandemií na vývoj Starého světa od starověku do počátku novověku. Časový horizont jeho publikací zahrnuje přibližně pět tisíc let: první čtyři tisíce let postihuje kniha *Die erste Ernte und der Große Hunger* (*Preiser-Kapeller 2021*) a středověkým reáliím je věnován zde recenzovaný druhý svazek nazvaný *Der Lange Sommer und die Kleine Eiszeit*, v němž je výklad doveden zhruba do roku 1500.

Již v úvodu této publikace autor jasně vymezil, že jeho cílem není popisovat, jak rostla a klesala teplota vzduchu, či podávat pouhý výčet sopečných erupcí. Na místo toho Preiser-Kapeller sleduje, jakou roli hrály klimatické faktory (a s nimi spojené pandemie) na vývoj lidské společnosti, a to v komparativní perspektivě. Tím není myšleno, že by se přímo držel některé komparativní metody, nýbrž že tak činí v duchu diskurzu *global history* – autor tedy na pozadí klimatického vývoje poukazuje na konotace v politickém a společenském vývoji. Úvodní vymezení problematiky se částečně dotýká interpretačních možností proxy dat či paleogenetických nálezů i doposud ne zcela ukotvené terminologie³ a je zakončeno přehledovými grafy a tabulkami o základních klimatických faktorech.

Roku 2018 získal značný mediální ohlas článek v časopise *Science*, který na základě dat z ledovců interpretoval rok 536 za „nejhorší rok k životu“, a to kvůli značnému poklesu teploty po výbuchu sopky (*Gibbons 2018*).⁴ Nepřekvapí proto, že Preiser-Kapeller začíná první kapitolu právě rokem 536, Justiniánským morem a tzv. pozdně antickou malou dobou ledovou. Po základním přehledu byzantských reálií autor výstižně shrnuje (často značně ostré) debaty ohledně původu moru a jeho následků (včetně kulturních) – patrná je především jeho sympatie k závěrům M. Meiera (uceleně viz zejm. *Meier 2019*). Autorovi je však možné vytknout, že opomenul zásadní studie J. Banajiho o pozdně antickém hospodářství v Egyptě (zejm. *Banaji 2007*). Pozornost je dále krátce věnována expanzím Avarů a Slovanů a vzestupu islámu, přičemž všechny tyto výboje autor opět promyšlí v kontextu Justiniánského moru a malé doby ledové. Západní Evropě věnuje Preiser-Kapeller v první kapitole záměrně pouze minimální prostor (výjimkou je např. pasáž, která se zabývá možnostmi interpretace kosterních nálezů obsahujících stopy moru z Bavorska). V autorově podání výkladu dějin pozdní antiky lze souhlasit především s konstatováním, že je stále obtížnější porozumět a popsat transformaci středomořského prostoru bez studia klimatických a epidemiologických faktorů.

¹ Základní přehledovou učebnicí environmentálních dějin evropského středověku zůstává např. *Hoffmann 2014*, kterou ostatně i Preiser-Kapeller napříč knihou často cituje; pro obecné uvedení do studia dějin evropského klimatu viz např. *Glaser 2008*.

² Pro aktuální úvod do problematiky nejnověji viz *Heng 2021* či více obecně *Kunze 2017*. V české medievistice tento směr reprezentuje především publikace *Beránek – Cermanová – Hrubý eds. 2017*.

³ Preiser-Kapeller se např. (na více místech) vymezuje vůči termínům „Mittelalterliche Warmzeit“ či „Mittelalterliche Optimum“ a drží se dnes běžnějšího označení „Mittelalterliche Klima-Anomalie“, které více respektuje globální charakter tohoto klimatického specifika.

⁴ Jednalo se o výsledek výzkumu vědeckého týmu pod vedením M. McCormicka.

Druhou kapitolu, věnovanou západní a severní Evropě, otevírá formou exkurzu další často skloňované téma, a to klimatické a ekologické aspekty středověkého osídlení Grónska. Zde Preiser-Kapeller nepřichází s novými poznatky, ale spíše ilustruje důležitost klimatických změn i pro západoevropský středověk. Na exkurz již navazuje chronologicky vedený výklad jistých epizod z dějin západní Evropy od doby stěhování národů zhruba do roku 1300, a to v kontextu klimatického vývoje – tedy z hlediska vlivu klimatu na dobu přechodu od pozdně antické malé doby ledové ke středověkému „dlouhému létu“. Pozornost je tak věnována vzestupu Franské říše za Karlovců, vikinským expanzím (jejichž souvislost s klimatickými změnami autor odmítá), proměnám západní Evropy v 10. století, kdy se začala projevovat evropská klimatická anomálie, a následně především otonským, sálským a štaufským reáliím. České země jsou zmíněny pouze okrajově. Strukturálnímu zhodnocení celé epochy se pak Preiser-Kapeller věnuje v závěru kapitoly. Středověká klimatická anomálie (se svým vrcholem mezi lety 1150–1260) měla podle autora působit coby jakási šťastná náhoda, která umožnila v Evropě institucionální, hospodářský a technologický rozvoj, a stála tedy v pozadí evropské středověké „proměny“. Zde je třeba podotknout, že obecný politický přehled (ač je popsán v souladu se současným stavem bádání) je poněkud naddimenzovaný, a tak autorovy vlastní podněty zůstávají spíše upozaděny.

Třetí kapitola se opět věnuje Byzantské říši a jejím západním a východním sousedům – tentokrát v období středověké klimatické anomálie. V hodnocení hospodářské situace a obecných strukturálních otázek zde Preiser-Kapeller vychází např. z tezí M. McCormicka a Ch. Wickhama. Na rozdíl od druhé kapitoly, v níž se autor držel v jistém vleku odborné literatury a její narativ byl více politicko-přehledový, podal autor ve třetí kapitole inovativní výklad úpadku Byzantské říše (např. při hledání souvislostí mezi poklesem sluneční aktivity během tzv. Oortova minima a událostmi, které v 11. století vedly k oslabení říše). Další oblastí, kterou Preiser-Kapeller pochopitelně nemohl opominout, je šíření nemocí – jednalo se podle něj o nedílný vedlejší produkt územních expanzí a hospodářského růstu. Právě přenosu chorob si autor všímá v souvislosti s křížovými výpravami – důsledky čtvrté křížové výpravy pak autor provokativně hodnotí jako vznik „prvních koloniálních říší v zámoří“ (ačkoliv není pochopitelně první, kdo s takovým konstatováním přišel). Toto hodnocení vychází z určitých analogií při srovnání praktik italských městských států a raně novověkých koloniálních říší. Napříč knihou autor sugestivně poukazuje, že klimatické změny a extrémní události měly vždy své vítěze a své poražené – a v případě středověké klimatické anomálie mezi vítěze řadí např. právě italské městské státy a jejich elity, zatímco na stranu poražených řadí ty, kteří se stali jejich obětmi (jako Byzantská říše).

V následující kapitole se pozornost přesouvá z evropského prostoru do Číny 3.–13. století. V daném období čínských dějin se autor soustředí zejména na analýzu předpokladů (např. nárůst obyvatelstva) pro dynamický vývoj říše ve 13. století, který byl do značné míry formován mongolskými výpravami. Klima a epidemie samozřejmě mají pro hodnocení *Pax Mongolica* zásadní význam, ať již z hlediska možných klimatických předpokladů pro mongolskou expanzi, nebo z hlediska vlivu velké mobility obyvatelstva na šíření nemocí. Autorův neeuropocentrický pohled je v tomto ohledu jednoznačně podnětný. Je tedy politováníhodné, že tento přístup v knize nakonec reprezentují pouze mongolsko-čínské reálie. Preiser-Kapeller totiž v úvodu poznamenal (s. 8), že původně měly být součástí publikace též kapitoly věnující se Indii a Japonsku. Ty však byly vypuštěny z důvodu již tak velkého rozsahu svazku. Vynechání těchto kapitol ale nebylo šťastné. Právě globální kontext je to, čím se kniha odlišuje od jiných publikací o dějinách evropského (středověkého) klimatu. K tomu se váže i druhý nedostatek této publikace, a to naddimenzovanost obecně popisných částí. Zkrácení těchto pasáží ve prospěch většího důrazu na vlastní myšlenky (které rozhodně stojí za vyzvednutí) a přidání zamýšlených kapitol o Indii a Japonsku by knize rozhodně prospěly (pasáž o Číně by pak nepůsobila jako pouhý exkurz, který osvětluje provázání Evropy se světem).

V páté kapitole se pak Preiser-Kapellerův výklad přesouvá zpátky do Evropy, a to do doby počínající malé doby ledové. Pro uvedení do problematiky, která je do značné míry spojená s morovou epidemií a hojně debatovaným pojmem krize 14. století, si vídeňský autor vybral pohled z perspektivy pozdně středověkého Rakouska. Toto zúžení perspektivy na rakouské reálie je poměrně příhodné, a to především s ohledem na časovou souslednost mezi počínající malou dobou ledovou a vzestupem

Habsburků. Tato kapitola se z celé knihy nejvíce věnuje také českému prostředí (z českých autorů Preiser-Kapeller cituje pouze F. Grause). Po obecně popisné části, kde se pochopitelně detailně věnuje i šíření moru a jeho dopadům (jak epidemiologickým, tak společenským), se autor vyjádřil k možnostem, jak nazírat na koncept krize 14. století, či k proměně středověké mentality a středověkého přístupu k přírodě.

V závěru knihy pak autor ukazuje na význam procesů započatých v pozdním středověku jak pro utváření novověkého světa, tak pro dnešek. Preiser-Kapeller důkladně zpracoval téma, které je vskutku aktuální. Na autorově přístupu je třeba na prvním místě vyzdvihnout preciznost při interpretaci jednotlivých konotací mezi klimatickými vlivy a politickými událostmi. Jeho snaha vyhýbat se zjednodušeným monokauzálním vysvětlením, které lze pozorovat u mnohých autorů – např. v nedávno do češtiny přeložené monografii o pádu Říma (*Harper 2021*) – je silnou stránkou publikace. Při postulování dílčích závěrů autor vyváženě pracuje s prameny a s recentní odbornou literaturou. V tomto kontextu vhodně přebírá údaje z proxy dat, pylových analýz, kosterních analýz a dalších dílčích závěrů archeologů i přírodovědců. Nicméně u přejímaných studií by bylo prospěšné uvádět kromě citace z textů a proxy dat také graficky zpracované výstupy.

Podnětné jsou autorovy závěry ukazující na zásadní vliv klimatických anomálií a extrémních událostí na vývoj (nejen) evropského středověku. A z druhé strany je pregnantně v práci ukázáno, jaký vliv měly například centralizační tendence či růst obchodu na možnosti šíření nemocí. Autor pochopitelně není odborník na všechny aspekty středověkých dějin, a tudíž se ve značné míře opírá o závěry recentní odborné literatury. Z hlediska volby citované literatury je třeba uznat, že si autor texty nevybíral nikterak nahodile či účelově a dokázal vždy navázat na aktuálně vedený diskurz. Důležité je však poznamenat, že autorovou hlavní specializací jsou byzantské dějiny, a ty se proto táhnou celou knihou jako pomyslná červená nit. Právě části věnované Byzantské říši a přílehlým oblastem lze hodnotit jako nejzdařilejší, neboť se zde autorovi nejlépe dařilo přicházet s vlastními inovativními interpretacemi. Kniha má čtivý narativní rámec a nelze rozhodně hovořit o suchém výčtu informací o klimatickém vývoji. Z obsahového hlediska je však třeba vytknout, že kniha postrádá jakékoliv rejstříky, které by usnadňovaly práci s takto rozsáhlou publikací, a počet doprovodných grafů a tabulek nelze považovat za dostatečný.

Celkově je třeba monografii *Der Lange Sommer und die Kleine Eiszeit* hodnotit pro odborné publikum z řad historiků i archeologů jako velmi inspirativní a podnětnou. Jde však spíše o obecně přehledovou práci, jejímž hlavním cílem je ukázat na danou problematiku v co nejširším kontextu a pokusit se o neeurpocentrické hodnocení vlivu klimatu a pandemii na měnící se Starý svět. Zcela zásadní předností publikace je především autorova zdárná snaha dokázat, že nelze spoléhat na monokauzální vysvětlení jednotlivých historických událostí.

Martin Šenk

Literatura

- Banaji, J. 2007: *Agrarian Change in the Late Antiquity: Gold, Labour and Aristocratic Dominance*. Oxford.
- Beránek, O. – Cermanová, P. – Hrubý, J. eds. 2017: *Jedno slunce na nebi, jeden vládce na zemi: Legitimita moci ve světě 14. století*. Praha.
- Gibbons, A. 2018: Why was 536 the „worst year to be alive“. In: *Science Magazine*. Online: <https://www.science.org/content/article/why-536-was-worst-year-be-alive> [2.1.2022].
- Glaser, R. 2008: *Klimageschichte Mitteleuropas: 1200 Jahre Wetter, Klima, Katastrophen*. Darmstadt.
- Harper, K. 2021: *Pád Říma: Podíl klimatických změn a epidemií na zániku římské říše*. Praha.
- Heng, G. 2021: *The Global Middle Ages: An Introduction*. Cambridge.
- Hoffmann, R. 2014: *An Environmental History of Medieval Europe*. Cambridge.
- Kunze, R.-U. 2017: *Global history und Weltgeschichte: Quellen, Zusammenhänge, Perspektiven*. Stuttgart.
- Meier, M. 2019: *Geschichte der Völkerwanderung. Europa, Asien und Afrika vom 3. bis zum 8. Jahrhundert n. Chr.* München.
- Preiser-Kapeller, J. 2018: *Jenseits von Rom und Karl dem Großen*. Wien.
- Preiser-Kapeller, J. 2021: *Die erste Ernte und der große Hunger*. Wien.

Irena Loskotová – Zdeněk Schenk: Gotické, renesanční a raně barokní kachle Přerovska. Dávné příběhy zobrazené v reliéfech kachlových kamen. Výběrový katalog. Muzeum Komenského v Přerově – Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, *Přerov – Brno 2020*. 136 str.

Brožura představuje doprovodný katalog ke stejnojmenné výstavě konané v roce 2021 v Muzeu Komenského v Přerově. Ze zdejší sbírky pocházela převážná většina exponátů, další zapůjčilo Muzeum a galerie Hranice. Výstavní prostory se podařilo zaplnit hlavně díky nálezhům učiněným při archeologických výzkumech, které proběhly v posledním dvacetiletí pod vedením Zdeňka Schenka. Většina těchto akcí nebyla dosud náležitě publikována, výběrovou prezentaci nových nálezů kachlů lze proto uvítat jako nouzové řešení. Výstavní katalog se jistě dočká vysokého citačního ohlasu ze strany specializovaného badání.

Vlastnímu katalogu je předrazen chronologicky koncipovaný přehled těch archeologických výzkumů v regionu, které přinesly nálezy kachlů. Jejich nejpočetnější soubory pocházejí ze sídel vyšší šlechty. V katalogu nejčastěji uváděnou nálezovou lokalitou je hrad Helfštýn, těsně následovaný zámek v Hranicích. Hojně jsou zastoupeny i kachle z městských jader, z vesnického prostředí naopak sporadicky. Ze stručně nastíněných nálezových okolností vyplývá, že většina prezentovaných kachlů pochází z přemístěné stavební sutě, různých odpadních vrstev a planýrovacích násypů. Od budoucích řádných publikací výzkumů si proto nelze příliš slíbit, že se podaří upřesnit sociální kontext příslušných kamen.

Vysoká kvalita fotografií kachlů prozrazuje zkušeného autora, který dokáže patřičně zvolit úhel a intenzitu osvětlení, aby vynikly výzdobné reliéfy. Většina položek v katalogu spadá do pozdně gotické kamnářské tvorby, přičemž jednotlivé exempláře lze podle stylových znaků jen rámcově datovat do jagellonského období. Ani výzdoba renesančních kachlů neskýtá citlivější opory pro datování. Zato některé barokní kachle lze podle nápisů a erbů spojit s konkrétními osobami, a tím pevně ohraničit časový interval jejich výroby. Kachle z Helfštýna, zdobené erbem správce hradu Wolfa Dietricha Světlíka z Gzesu, jsou nejen opatřeny iniciálami tohoto urozeného úředníka a jménem jeho manželky Kateřiny, ale i v roce 1663. Obdobným pří-

kladem z Přerovska jsou kachle zabudované v dosud stojících kamnech na zámku v Tovačově. Zdobeny jsou erbem rodu Salmů a opatřeny v roce 1669. Je paradoxní, že tato vzácně dochovaná kachle prezentuje v referovaném katalogu jedna hodně zmenšená a nepříliš zdařilá celková fotografie, na níž nejsou zřetelné reliéfy kachlů.

Katalog kachlů je uspořádán podle konvenčního ikonografického klíče. Jednotlivé tematické skupiny motivů jsou uvozeny stručnými, popularizačně laděnými charakteristikami. V katalogu převažují snadno identifikovatelné náměty, známé v mnoha variantách na širokém teritoriu Moravy i v dalších oblastech střední Evropy. K unikátním položkám patří pozdně gotické kachle z Helfštýna nesoucí erb pánů z Kravař, jenž je posazen na kvadrilobu lemovaném mluvící páskou. Nápis, který zatím nemá analogie v kamnářské tvorbě, hlásá, že *falessna slawa a marna krasa zena bogeczi se boha tat chwalena bude*. Poněkud krkolomný text se autorům díky konzultaci podařilo ztotožnit s biblickým příslovím o pomíjivosti ženské krásy a naopak ctihodnosti žen velebících Hospodina.

Výstavní katalog kachlů z Přerovska plní v prvé řadě úlohu reprezentativního vzorku výzdobného rejstříku pozdně středověké a raně novověké kamnářské tvorby střední Moravy. Při listování si lze dobře uvědomit i některé nadregionální vývojové aspekty. Shromážděný soubor dokládá, že heraldické motivy se ve výzdobě kamen hojně a setrvale uplatňovaly navzdory trendům souvisejícím se střídáním slohů. Přece jen ale pozorujeme, že výskyt kachlů s heraldickými náměty kulminoval co do pestrosti i kvantitativně v jagellonském období.

Jan Kypta

John K. McCarthy – Jonathan Benjamin – Trevor Winton – Wendy Van Duivenvoorde (eds.): 3D Recording and Interpretation for Maritime Archaeology. Springer Nature 2019. 237 str. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-03635-5>

Hlavním cílem knihy je seznámit čtenáře s virtuálními 3D technologiemi, které jsou běžnou součástí archeologické praxe, a s jejich uplatněním ve vodním prostředí, zejména v přímořských oblastech. Publikace je členěna do

14 přehledných kapitol, v nichž se postupně probírají vybrané příklady podmořských či přímořských archeologických lokalit, ve kterých byly použity dotyčné techniky.

V úvodních částech knihy autoři stručně seznamují s historií podmořské archeologie a s použitými virtuálními metodami, které za posledních dvacet let prošly rychlým vývojem, díky novým technologiím a přístupům. Autoři ve virtuálních trojrozměrných technikách vidí velkou budoucnost pro detailnější průzkum podvodních archeologických nalezišť, i těch těžko dostupných. Důležitými nástroji jsou fotogrammetrie, laserové skenování a využití sonaru. Dalším podstatným prvkem je voda, která má významný vliv na pořízené fotografie a skenování, neboť ovlivňuje lom světla, osvětlení scenerie, životnost přístrojů atd. V kapitole je shrnuto mnoho informací o kalibračních technikách a efektech vody na objektiv kamery, proto je podstatné, že se v textu nachází mnoho odkazů na zdroje, ve kterých lze najít další podrobné informace k probírané metodě. Důraz je kladen na popis fotoaparátů a návodu, jak si je kalibrovat a nastavit na co největší přesnost podvodního focení, méně se dozvíme o laserovém skenování pod vodou (srov. *Petriaggi – De Ayala 2015; De Dominics et al. 2012*). Na příkladech fotogrammetrie a laserového skenování by přitom šlo poukázat na rozdíly mezi jednotlivými metodami a odlišnosti mezi vytvořenými modely.

Z úvodních kapitol text přechází k praktickým ukázkám z archeologických výzkumů od Středomoří až po australské pobřeží. Praktickou část spojuje charakteristika historie dané lokality, použité metody podmořské a virtuální archeologie, jejich popis a optimální výhled pro budoucí směřování výzkumných kroků. Hodnota této části spočívá v detailním popisu použitých nástrojů, např. srovnání fotoaparátů různých výrobců v reálném použití. Autoři dále pojednávají o použitém software pro fotogrammetrii, vykreslování předmětů a modelování, jež ze zabývá zejména rekonstrukcí lodních vraků, kotev, keramiky atd. V rámci experimentů vytvářejí i 3D rekonstrukce existujících lodí či replik historických lodí. Jak sami opakovaně upozorňují, stále přetrvává úskalí ve virtuální archeologii, která představuje např. fragmentace modelů, přílišná velikost souborů, problémy se škálováním, pokud je potřeba, aby model odpovídal skutečnosti. Zmiňují i přetrvávající problém s finance-

mi, kdy rychlý vývoj technologií a na ně navázané detailnější přístupy vyžadují stále novější přístroje nebo aktualizace jejich software.

Popsané techniky byly použity zejména při výzkumu lodních vraků, starověkých kamenných kotev, keramiky atd. Zajímavý je příklad vraku z Portugalska, jehož analogový fotografický záznam vznikl na konci 70. let, a přesto lze ze starých analogových dat vytvořit trojrozměrné objekty pomocí digitalizace fotografií a příslušného software. I v českém prostředí by bylo pozoruhodné digitalizovat náhledy starých plošných archeologických výzkumů a následně je přenést do virtuální podoby. Dále byla popsána případová studie tvorby 3D modelu lodi podle archivních zdrojů a aplikace těchto informací na dochovaný vrak lodi, kdy dochází k poměrně současnému a výrobního stavu. Za druhé jsou vyzdvíženy modelační techniky, které dovolují vytvářet 3D repliky historických předmětů a následně je zasadit do naleziště, protože 3D model může posloužit k vyprávění příběhu (např. lodi). V praktické části je vyzdvížena pouze virtuální realita, chybějí mi zde ale příklady, jak lze virtuální předmět prezentovat jako fyzický předmět, třeba pomocí 3D tisku. Třetí důležité téma volně navazuje na předešlé náměty, kdy autoři probírají, jak zachovat či konzervovat historické předměty v digitální podobě, v tomto případě zejména historické lodě. Jedná se o důležité téma, neboť předměty časem podléhají destrukci. Virtuální realita dovoluje experimentálně vytvářet konstrukční postupy, které se používaly např. při stavbách historických lodí; autoři kapitoly použítý software nadále optimalizují a přicházejí s novými moduly, které zlepšují experimentální archeologii ve virtuálním prostředí. Např. byl vytvořen ve virtuálním prostředí i celý ostrov Beacon Island, který slouží k prezentování ostrovní historie, což může přiblížit historii dané lokality mladším ročníkům.

Publikace kvalitně seznamuje nejen archeologické badatele či studenty s moderními trendy v archeologii. Pro hlubší seznámení s probíranými technikami je v textu dost odkazů na další odbornou literaturu. Popsané metody by se daly použít i v českém prostředí, např. při výzkumu vesnic zatopených při stavbách přehrad (Pastviny, Orlík, Nové Mlýny atd.), při výzkumu pilířů mostů (Juditin most v Praze), historických přístavišť a vodních mlýnů. Popsané techniky však mají uplatnění nejen pod vodou, ale i na souši:

např. algoritmus, který dokáže z fotografie vytvořit kresbu.

Vojtěch Zábajník

Literatura

De Dominicis, L. – Fornetti, G. – Guarneri, M. – De Collibus, M. F. – Francucci, M – Nivoli, M. 2012: Terrestrial and Subsea 3D Laser Scanners for Cultural Heritage Applications. Rivista bimestrale ENEA, 123–128.

Petriaggi, B. D. – De Ayala, G. G. 2015: Laser scanner reliefs of selected archeological structures in the submerged Baiae (Naples). The International Archives of Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences 40/5, 79–83.

Radim Vrla – Dalibor Janiš a kol.: Hrad Křídlo. Stavební vývoj, historie a archeologie zříceniny šlechtického sídla v Hostýnských vrších. Ingredite Hospes Editio Monographica III. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži, *Kroměříž 2021*. 216 str.

Autorský kolektiv monografie o hradu Křídlo, situovaném v pohledově exponované poloze na návrší u Bystřice pod Hostýnem, čítá jedenáct jmen. Výsledkem spolupráce odborníků několika specializací je komplexní rozbor písemných a hmotných pramenů, který ve více směrech daleko překračuje úroveň regionálního bádání. Publikace významně obohacuje nejen výzkum dějin šlechty, ale i fortifikační architektury a drobné hmotné kultury v hradním prostředí. Podnětem k jejímu sepsání se staly objevy učiněné v posledních letech při konzervačních úpravách zříceniny.

Monografie je rozdělena do tří hlavních tematických bloků. První oddíl kapitol, jehož autory jsou Dalibor a Jana Janišovi, vychází z precizní rešerše písemných pramenů. Autoři nejprve stručně nastiňují dějiny osídlení daného regionu v raném a vrcholném středověku, poté se zabývají vývojem držby hradu a příslušného panství. Většina ze shromážděných zmínek o hradu a jeho držitelích pochází ze zemských desek a půhonných knih. Sídlo vzniklo před rokem 1365 a opuštěno bylo za nejasných okolností v neurovnané době česko-uherských vá-

lek, které probíhaly v 60.–70. letech 15. století. Zakladatele Křídla se autorům nepodařilo jmenovitě identifikovat, nepochybně však patřil k příslušníkům vladyckého rodu z Dobrotic. Hrad z jejich rukou přešel do domény pánů z Kunštátu, kteří na přelomu 60. a 70. let 14. století získali v okolí mnoho dalších majetků. Rozsáhlé kunštátské dominium na střední Moravě ale existovalo jen několik málo let, než se rozpadlo. Křídlo od roku 1374 dlouhodobě drželi Cimburkové, členové jiného významného moravského panského rodu. Někdy v této době se proměnil právní rámec držby hradu, z původně alodního majetku se stalo zeměpanské léno. Dostupné písemné prameny tuto změnu blíže neosvětlují, autoři z různých indicíí nicméně přesvědčivě dedukují, že k ní došlo v důsledku narovnání sporů mezi Kunštáty a moravským markrabětem. Hrad Křídlo setrval v doméni Cimburků do počátku 30. let 15. století, poté jsou jeho dějiny značně komplikované. Znovu se stal sídlem příslušníků nižší šlechty, tentokrát vladků z Bořitova a Počenic. Okolnosti, za jakých se hradu v 70. letech 15. století krátce zmocnil Albrecht Kostka z Postupic, jeden z nejpřednějších šlechticů markrabství, zůstávají nejasné. Autoři podrobně sledují vývoj křídelského panství i v době po zániku hradu.

Z pera Radima Vrla, hlavního autora knihy, vzešel druhý oddíl kapitol, věnovaný podrobnému rozboru zříceniny z pohledu stavebního historika. Předložen je detailní popis povrchově patrných pozůstatků architektury i mnoha archeologických náleзовých situací, odkrytých při konzervačních úpravách. Autor zaměřuje pozornost hlavně na objevy, jimž byl přítomen od roku 2005, pracuje ale i s dokumentací svých předchůdců. Přehledně uspořádaný text je doprovázen velkým množstvím nákrešů a fotografií. Oceněn za slušující jak celkové plány, tak i dokumentace dílčích náleзовých situací. Autorovi se podařilo rekonstruovat celkovou dispozici hradního areálu i systém vnějšího opevnění. Na stíněné jádro zaujímavý temeno skalnatého výchozu navazovalo pravidelně vyměřené předhradí.

Dosavadní nejdůležitější poznatky o architektuře hradu se týkají obranných prvků po obvodu předhradí. Zkoumáno bylo torzo branské věže s dvojicí portálů a šachtou pro padací most kolébkové konstrukce. Zčásti byly odkryty i dvě věže zapojené do obvodové hrady. Z řady

dílčích nálezových situací vyplývá, že rozsáhlé předhradí vzniklo v rámci jedné stavební fáze, kterou Radim Vrla hypoteticky datuje k přelomu 14. a 15. století. Dále předpokládá, že touto etapou byl stavební vývoj hradu v podstatě ukončen. Do starší doby klade fragmentárně dochovanou (a zatím v daleko menší míře poznanou) zástavbu hradního jádra.

Třetí oddíl kapitol, sepsaný sedmi archeology, je věnován rozboru drobné hmotné kultury. Část nálezů pochází ze zjišťovacího výzkumu realizovaného Jiřím Kohoutkem v roce 1984, zbývající byly učiněny v průběhu mnoha desetiletí při povrchových prospekcích amatérů i profesionálů. V posledních letech přibýly i nálezy získané za pomoci detektorů kovů. Vývoj dosavadního archeologického výzkumu hradu Křídlo nastiňují Adam Fojtík a Miroslav Popelka. Krom toho se autoři věnují i dokladům pravěkého osídlení v místech středověkého sídla. Evidují relativně výraznější stopy osídlení z pozdní doby bronzové až starší doby železné a pak ojedinělé nálezy z mladší doby laténské. Rozboru početného souboru středověké kuchyňské a stolní keramiky se ujala Lenka Bartíková. O zlomku středověkého keramického rohu pojednávají Adam a Pavel Fojtíkovi spolu se Samuelem Španihlem. Vylučují, že by se jednalo o tzv. cášský roh (poutní devocionálii z Cách), naopak jej interpretují jako hudební nástroj používaný k profánním účelům. Militariím se věnuje Petr Žákovský. Ze souboru, kterému početně dominují

hroty šípů do kuší, vyčnívají dva fragmenty železných hlavní hákovnic. Autorem kapitoly o kamnářské keramice je Zdeněk Schenk. V rejstříku doložených výzdobných motivů komorových kachlů převažují erby panských rodů, naje se znamením zavinuté střely, patřícím pánům z Kravař.

Poslední, leč vůbec nejzávažnější kapitola z oddílu o drobné hmotné kultuře je věnovaná dokladům penězokazecké dílny, činné v závěrečném období existence hradu. Autorovi této kapitoly, Zdeňku Schenkovi, se podařilo shromáždit z muzejních i soukromých sbírek početný soubor finálních padělků, jejich polotovarů i měděných plechů použitých k výrobě střížků. První nálezy dokládající činnost penězokazecké dílny byly na hradě učiněny při tradičním povrchovém průzkumu v 60. letech minulého století, poslední byly získány za pomoci detektoru kovů. Zdejší padělatelé imitovali hlavně drobné mince uherské a rakouské proveniencí. Fenomén padělání mincí v hradním prostředí by zasluhoval souhrnné pojednání nejen napříč Moravou, ale v rámci celé střední Evropy. Patří totiž k charakteristickým znakům válkami zmítaného 15. století. Kromě dokladů z hradu Křídlo k syntéze vybízejí i čerstvé, zatím nepublikované analogické nálezy z moravského hradu Drahotuš, o nichž se Zdeněk Schenk na okraj zmiňuje. Výčet lokalit s doloženými penězokazeckými dílnami z 15. století, které autor stručně vyjmenovává, je beztak dlouhý.

Jan Kypka